

SZILÁGYI ZSOLT

ISMERETLEN ALFÖLD

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA

DISSERTATIONES

Seriem fundavit
PÁL FODOR

Redigit
ANTAL MOLNÁR

Gaudentes rure Camenae 3.

Subseriem redigit
KRISZTIÁN GERGELY HORVÁTH

Institutum Historicum Sedis Centralis
Studiorum Philosophicorum
Budapestini, 2022

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK
ÉRTEKEZÉSEK

A vidék vonzásában 3.

SZILÁGYI ZSOLT

Ismeretlen Alföld

A táj területi egyenlőtlenségei a 20. század elején

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet
Budapest, 2022

A kötet az MTA BTK Lendület Tíz Generáció Kutatócsoport
támogatásával készült

Lektorálta: Gyáni Gábor és Kövér György

A Helynévmutatót összeállította: Buzgó Gábor és Szilágyi Zsolt

© Szilágyi Zsolt, 2022

© Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2022

Címlapon: A gyomai artézi kút. Képeslap, 20. század eleje. Magyar Környezet-
védelmi és Vízügyi Múzeum – Duna Múzeum Képeslapgyűjtemény,
DM KGY 2021.1065.1; A szolnoki pályaudvar. Képeslap, 20. század eleje.
Verseghy Ferenc Könyvtár és Közművelődési Intézmény – Szolnok BR-7140-5;
A makói piactér. Képeslap, 20. század eleje.

Forrás: <https://helytortenet.com/1193394-mako-piacter-regi-kepeslap>

ISBN 978-963-416-318-3

ISSN 2063-3742 (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések)

ISSN 2786-1449 (A vidék vonzásában)

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítást, a nyilvános előadás, a rádió- és
televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is

Kiadja a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet, Eötvös Loránd Kutatói Hálózat
Felelős kiadó: Balogh Balázs főigazgató, Molnár Antal igazgató
A könyvsorozat logóját Szakács Imre festőművész készítette
Nyomdai előkészítés: BTK Történettudományi Intézet
Tudományos Információs Osztály
Vezető: Kovács Éva
Olvasószerkesztő: Ördög Virág
Borító: Böhm Gergely
Tördelés: Kele János
Nyomdai munka: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: Dr. Tomcsányi Péter

TARTALOM

Előszó	11
1. Táj-teremtés	13
Érzékelés és tapasztalat	13
A tudományos Alföld-kép kialakulása	17
Módszertani kitekintés: a jelenben konstruált táj vizualizációja	25
2. Perspektíva	31
Újkori gazdaságszerkezeti modell	31
Fenntarthatatlan gazdasági fejlődés, ambivalens modernizáció	36
Az alkalmazkodás eltérő formái	43
3. Sűrűség	47
A lakosság térbeli eloszlása	47
Városhálózat	53
Városhiányos térségek	60
4. Fejlettség	65
Előkép: módszer és kritika	65
Részkép: az alkotóelemek térbelisége	76
Iskolázottság (m1)	78
Egészségügyi ellátottság (m2)	80
Lakhatási körülmények (m3)	82
Vándorlási egyenleg (m4)	85
Foglalkozásszerkezeti átalakulás (m5)	88
Agrárkeresőkre jutó nettó jövedelem (m6)	89
Összkép: a táj fejlettségi térszerkezete	94
A fejlettség többközpontú térbeli rendje	96
Fejlettségi lejtő vagy fejlettségi domborzat?	103
Egy másféle megértés küszöbén	111
Impresszió: értelmezés és megértés	114
5. Mozgás	119
Korlátok és kánon	119
Jövés: vándorlási célterületek	125
Menés: hátrahagyott vidékek	133
Jövés–menés: términtázat	139
6. Kapcsolat	143
Gravitációs vonzaskörzetek	143
Határ menti térkapcsolatok	152

Piacközpontok és piackörzetek	162
Piacközpontosodás	163
A méret a lényeg?	170
Közelkép a hálózatról	177
Együtt: vélt és valósnak vélt vonzásokörzetek	192
7. Lehetséges...	198
Forrás és irodalom	206
Levéltári, múzeumgyűjteményi forrás	206
Helységnévtár, lexikon, periodika, statisztikai kiadvány	206
Atlasz, térkép	208
Elektronikus adatbázis	208
Irodalom	209
Mellékletek	231
1. melléklet. Az alföldi települések községhatáros térképe 1926-ban	231
2. melléklet. Az Alföld közigazgatási beosztásának településszintű változása járasonként 1913–1926 között	260
3. melléklet. Járásoktól közigazgatásilag függetlenül működő városok (egyik járásnak sem részei)	298
4. melléklet. Az alföldi városok néhány fontosabb adata	300
5. melléklet. Alföldi települések történeti adatbázisa (ATTA) és a <i>Közigazgatási tájékoztató lapok</i> forrásértéke, forráskritikája	305
Az adatbázis általános leírása	305
A <i>Közigazgatási tájékoztató lapok</i> forrásértékéről	307
A <i>Közigazgatási tájékoztató lapok</i> szerkezete	315
6. melléklet. Az alföldi települések fejlettségi szintje: a komplex fejlettségi mutató (KFM) és a komponensmutatók (m1–6) értékei 1901–1910 között	318
7. melléklet. A Kárpát-medencei területi fejlettségi adatbázis (KTFA)	342
Az adatbázis általános felépítése	342
A 3D-modellezéshez szükséges rácsháló	345
8. melléklet. A fejlettségi mutatók átlagértékei vármegyénként a Kárpát-medencében, 1910	348
9. melléklet. Az alföldi települések vándorlási egyenlege, 1901–1930	351
10. melléklet. A városhierarchia felső négy szintjén (középvárosokkal bezárólag) álló központok alföldi gravitációs vonzásokörzetének főbb jellemzői, 1920	374
11. melléklet. A városok alföldi gravitációs vonzásokörzetének főbb jellemzői, 1920	376

TARTALOM

12. melléklet. Az alföldi városok gravitációs vonzáskörzetének belső szerkezete, a központok potenciálisan vonzott települései, 1920	380
13. melléklet. Az Alföld-közeli városok alföldi gravitációs vonzáskörzetének belső szerkezete, a központok potenciálisan vonzott települései, 1920	390
14. melléklet. Az alföldi (tisztá vonzáskörzettel is rendelkező) piacközpontok, 1925	392
15. melléklet. Az alföldi (csak megosztott vonzáskörzettel rendelkező) piaci alközpontok, 1925	395
16. melléklet. A vonzáskörzet nélküli alföldi önforgalmú piacközpontok, 1925	398
17. melléklet. Alföld-közeli piacközpontok alföldi vonzáskörzettel, 1925	403
18. melléklet. Az alföldi piacközpontok és piaci alközpontok tiszta és megosztott vonzáskörzetének települései, 1925	404
19. melléklet. Alföld-közeli piacközpontok tiszta és megosztott alföldi vonzáskörzetének települései, 1925	415
20. melléklet. Az alföldi települések piacos helyei, 1925	417
21. melléklet. Az alföldi települések piacközpontjai 1828-ban és 1925-ben	445
22. melléklet. A hipotetikus és az empirikus vonzáskörzetek összehasonlítása, 1920/1925	449
Illusztrációk jegyzéke	460
Táblázatok	460
Ábrák	461
Képek	463
Helynévmutató	464

